

УДК 330.1:338(477)

**ФОРМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОСТОРУ І ФУНКЦІЇ
ГОСПОДАРСЬКОГО ХРОНОТОПУ****Задорожна О.Г., к.е.н.***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Проблема дослідження господарського хронотопу є новою для економічної науки. Актуальність зумовлена тим, що аналіз цільності простору і часу не повністю характеризує господарську життєдіяльність людини. Введення у науковий обіг категорії господарського хронотопу дозволяє досліджувати господарство ще й у третій – ціннісній координаті, бо людина як ядро людинорозмірного комплексу діє не лише у межах цільової, але й ціннісної раціональності. Саме такий формат досліджень задає нова постнекласична економічна наука. При виявленні сенсу господарського хронотопу виникає проблема виокремлення форм господарського простору, а також функцій господарського хронотопу. В статті виділено дві основні форми господарського простору: початковий і розвинений. Останній співвідноситься з господарською діяльністю зрілого господаря, який є особистістю як базового свободовідповідального творчого суб'єкта. Виокремлено основні функції господарського хронотопу: інтеграційну, диференційну, регулятивну, життєтеративну функції, а також функцію спадковості господарських стратегій.

Автор наголошує, що хронотопічний підхід до дослідження господарства відкриває можливість більш сутнісно розкривати трипостасну – духовно-біосоціальну природу людини, яка реалізується в цілісному господарстві, висхідно пріоритетно «запліднювати» духовно-моральнісними цінностями і мотивами увесь процес господарствотворення.

Ключові слова: господарський хронотоп, господарський ареал особистості, постнекласична людиномірна наука, людяність, цінності

UDC 330.1:338(477)

**FORMS OF ECONOMIC SPACE AND FUNCTION
OF THE ECONOMIC CHRONOTOP****Zadorozhnaya O., PhD in Economics***Kharkiv National University named after V. N. Karazin*

The problem of researching the economic chronotope is new to economic science. Actuality is due to the fact that the analysis of the integrity of space and time does not fully characterize the economic life of man. The introduction into the scientific circulation of the category of economic chronotope allows us to investigate the economy also in the third - the value coordinate, because man as the core of a human-dimensional

© Задорожна О.Г., к.е.н., 2017

complex acts not only within the limits of the target, but also the value rationality. It is this research format that sets out a new post-classical economic science. When the meaning of the economic chronotope is identified, there is a problem of isolating the forms of economic space, as well as the functions of the economic chronotope. The article identifies two main forms of economic space: initial and developed. The latter relates to the economic activity of the mature host, who is a personality as the basic freedom-responsible creative subject. The main functions of the economic chronotope are distinguished: integration, differential, regulatory, viability functions, as well as the function of inheritance of economic strategies.

The author believes that chronopopic approach to the study of the economy opens up the possibility of more substantially revealing the triopostasnoy - spiritual and bio-social nature of man, which is implemented in a holistic economy, is increasingly priority to "fertilize" spiritual and moral values and motives of the entire process of economic formation.

Keywords: economic chronotope, economic range of personality, post-classical non-human science, humanity, values

Актуальність проблеми. Проблема вивчення господарського хронотопу є новою для економічної науки. При цьому цей феномен майже не підлягає дослідженню в рамках класичної та неокласичної економічної науки тому, що господарство як сфера цілісної життєдіяльності людини потребує його дослідження у форматі ціннісної раціональності на відміну від економіки як грошово-розрахункової кількісно-прибуткової форми виробничого відтворення у форматі цільової раціональності. Ця особливість задає необхідність аналізу господарського хронотопу перш за все у ціннісній площині життєдіяльності, яка засновується на принципах і постулатах постнекласичної людиномірної науки [див.: 1-3], яка вивчає людинорозмірні комплекси і має висхідні гуманістичні, духовно-ціннісні орієнтири наукового пошуку.

Аналіз останніх наукових публікацій. Хронотоп виражає цільність простору і часу, тобто характеризує фізичні властивості реальності. В останні роки з'явилися спеціальні наукові роботи про соціальний хронотоп, автори яких намагаються поєднати соціальний простір і соціальний час. Проте хоча науковий «інтерес до хронотопічної проблематики за останні п'ятдесят років значно зріс, але методологічна визначеність у постановці проблеми соціального хронотопу відсутня. Існуюча ідея зв'язку соціального простору і соціального часу не

розгорнута в концепцію взаємопов'язаних понять, інтегрованих загальною спрямованістю» [4, с. 156-157]. Однією з причин відсутності концепції соціального хронотопу є, на наш погляд, звичне нерозуміння того, що сама соціальність є нейтральною взаємодією людей відносно чіткого розмежування добра і зла, яке не вписується в традиційний формат соціальної науки.

Для виправлення ситуації щодо введення у формат наукового дослідження простору і часу з точки зору людини, її трипостасної – духовно-біо-соціальної природи та розгортання її свідомої господарської діяльності нами була введена категорія «господарський хронотоп» [див.: 5]. Вона дозволяє поглибити розуміння хронотопу через введення до нього ціннісної основи цілісної життєдіяльності людини, тобто доцільно проводити аналіз хронотопу в тримірних координатах простору, часу і цінностей. Введення третього виміру хронотопу свідчить про те, що цільність простору-часу як характеристику фізичного світу потрібно розглядати в нових координатах духовно-ціннісного світу, де саме людина якісно запліднює динаміку простору-часу через процес розгортання господарювання задля задоволення духовно-матеріальних потреб через самопізнання і свободо-відповідальну творчу самореалізацію.

При цьому слід наголосити на тому, що такий підхід дозволяє кардинально переглянути стереотипи мислення, які звично заглиблюють людей у зовнішні для них час і простір, забуваючи про сенс і цінності життя людини, які якісно наповнюють простір-час через реалізацію трьох основних екзистенціалів людського існування: духовності, свободи і відповідальності [6, с. 93]. Вони не просто характеризують людське буття як саме буття людини, а констатують її у цій якості у житті, що реалізується у просторі-часі.

Мета статті: розширити методологічні засади щодо дослідження господарського хронотопу через розширення поля його розуміння через уточнення визначення господарського простору як цілісної сфери життєдіяльності господарюючої людини та виокремлення основних функцій господарського хронотопу.

Викладення основних матеріалів дослідження. Зрозуміти суть господарського хронотопу можна, коли перейти в формат людського духовного світу, через який простір і час олюднюються в процесі

господарствотворення. В. Франкл серед основних екзистенціалів людського життя на перше місце обґрунтовано поставив духовність. Він вказував, що «*духовність людини – це не просто її характеристика, а констатуюча особливість: духовне не просто присутнє людині поряд з тілесним і психічним, які властиві й тваринам. Духовне – це те, що відрізняє людину, що властиве тільки їй, і їй одній*» [6, с. 93] (виділено нами – О. З.).

Через введення духовності у наш аналіз стало можливим виділення двох форм господарського простору, які дозволяють акцентувати увагу на історичність процесу розвитку господарства: *первинного* (зародкового) і *розвиненого*.

Первинний (зародковий) господарський простір – це, на наш погляд, поле переважно надособистісних, надіндивідуальних відносин суб'єктів господарської творчості, де засадою-характеристикою є соціальність, соціальна взаємодія як самоцінність, в якій зовні виявляються-реалізуються природні властивості, що дозволяють розгортати практики життєзабезпечення пріоритетно в плані *біоінстинктивного* виживання людини як особливого стадно-тваринного виду.

У первинному сутнісному розумінні господарського простору «найголовніше – це *народження самого інваріанту структури соціальної взаємодії* як триєдності чуттєвого, ідеального і знака-посередника. Причому формування цієї структури обумовлено *внутрішніми, природними властивостями матеріального субстрату* і, отже, у всякій актуальній соціальній взаємодії здійснюється *зовнішня розгортка структури* його інтрасоціуму. На рівні опосередкованої, знакової, соціальної взаємодії ми всього лише *спостерігаємо* в розгорнутому вигляді те, що відбувається у всіх процесах взаємодії, те, що представляє *саму суть буття як буття-відносини*» [7, с. 387] (виділено нами – О. З.).

Розвинутий господарський простір *перевершує* (пере-творює) початкову засаду-характеристику соціальності, що базується на біоінстинктивному виживанні, за допомогою *актуалізації-реалізації (об'єктивізації) ціннісно-моральної духовної основи господарства, запліднюючи соціальність як взаємодію ціннісними смислами, кодами, установками, напрямками діяльності, олюдненням цілісної сфери життєвідпралення*.

Господарський простір традиційно характеризує головним чином *статичний* історичний аспект як часу, чітко зафіксованого просторового утворення. Господарський хронотоп відкриває можливість осмислення простору в часі, з одного боку, в ракурсі *соціального хронотопу як соціального часу*.

Проте соціальність, а отже і соціальний хронотоп, є *нейтральними феноменами* з точки зору *якісної спрямованості соціальної дії* (процесу) – на *благо* чи на *зло*. Тому завжди при аналізі буття людей необхідно вводити *ціннісну координату*, а тим самим соціальний хронотоп перетворюється в *господарський хронотоп*, бо сам процес господарства, господарювання передбачає життєзбереження, життєспасіння, в яких «задається» *людяність* господарства як його найвища цінність у життєвій творчості. Саме *людяність* є висхідною, первинною основою *самоідентифікації людини-особистості*, а тому говорити про соціальний хронотоп, як і про господарський хронотоп *неможливо без* розуміння розгортання *духовно-ціннісного ядра*, що покоїться в самій природі людини. І тут виявляється, що особистісна природа людини виступає фундаментально-імпульсивною енергією господарської діяльності, господарського (ціннісного) світу творчості.

Господарство по своїм нинішнім масштабам сягає планетарного простору, в якому явно прихований парадокс організму і механізму-організації: головне в *організмі цінність цілісності*; в *механіці-організації – раціональність*. Цілісність не забезпечується раціоналізмом без залишку; ірраціоналізм є проявом духовності, духовної природи людини. Духовність (внутрішній духовний світ) формує господарський ареал особистості як безпосередню *первинну для особистості даність*, проявляє в людині духовно-моральнісні цінності, задає коди і зразки об'єктивування господарства.

Господарство, господарський хронотоп і господарський ареал господарюючої особистості у форматі розвиненого хронотопічного простору «задаються» в координатах діяння *добра*. У ньому в певному *людяному* інтеграційному аспекті представлено, що, з одного боку, висхідне устремління господарської діяльності ув'язується з *гідністю людської особистості*; з іншого боку, *добро* виступає як специфічний результат господарської діяльності, в якому полягає не тільки споживче призначення речі-блага, але і вельми істотним є *духовно-змістовна*

вираженість конкретної культурної цінності матеріального блага. За річчю завжди прихований її *сенса* як представник *внутрішнього духовного світу* господарюючої людини.

Проблема багатства в координатах господарства постає як проблема добра, що співвідноситься в українській мові з Добробутом, Добробуттям. Тут кардинально міняється акцент з матеріально-речового змісту на розуміння *духовно-сакрального*, ціннісно-людяного, глибинно-сутнісного, життєстверджуючого, що визначає добро як благо, перш за все духовно і душевно оцінюване. У такому тлумаченні *багатство-добро* представляє для людини справжню, істинну цінність, як те, що сприяє встановленню внутрішньої рівноваги, творить гармонію внутрішнього світу-стану особистості.

Добро як багатство насамперед співвідноситься з *вищою* формою останнього – *духовною*, що вельми важливо розуміти в тому плані, що в тріаді багатства: природне, економічне, соціальне (інтегральне) *міру* намагаються задавати чимось *зовнішнім* для людини: природою, економічним інтересом (прибутком), соціальною взаємодією. Людина при такому підході неминуче виявляється в статусі *засоби*, тобто вона в існуючій дійсності (в сфері об'єктивації-озовнішнення) діє в полі *начальної відчуженості* від своєї глибинно-сутнісної природи, в полі «насильства» з боку чогось зовнішнього, що змушує людину змиритися зі своєю роллю підлеглого.

Звичайно, інтегральне багатство – звучить сучасно-модно, досить заманливо в буденно-традиційному стилі мислення. Воно постає в свідомості як щось «вище», «тягне за собою», «багатообіцяюче» і «потенційно значуще». Але проблема виявляється в іншому: в сутнісно-глибинному людському розумінні цей модний «наліт» стає поверхнево-несуттєвим, вельми мінливо-розпливчастим, бо інтегральність сама по собі *не говорить про внутрішню міру* як свою якісну визначеність. Адже *інтегральність* в сучасному світі практично *присутня в усьому* через те, що все насправді є лише особливими формами, виразами, уявленнями, явищами *синкретичності* як певної початково заданої ще «до дійсності» неподільності – начала-засади розгортання світу. Цей згорнутий *праобраз* можна для розуміння в певній співвідносності порівняти з інформаційно-хвильовим *кодом-уномом*. Дану передумову можна характеризувати як нематеріальну, упаковану в *континуумі смислів*,

голограму, яка розпаковується, розгортається в дійсності як процес істинної життєтворчості людини. Голограма розгортається як життєдіяльність і в життєдіяльності людини.

Звідси випливає, що: 1) інтегральність присутня в кожному із зазначених трьох видів (типів) багатства; 2) інтегральність *соціального* багатства *не є самоцільною*, не є самодостатньою, бо вона фіксує лише певне перестроювання значущості видів багатства, при якому соціальність як би підпорядковує природність і економічність, панує над ними, реалізується за їх допомогою. Але це, з одного боку, ще нічого або майже нічого не говорить про *якість* самої соціальності, про її цінність для людини (на благо чи на шкоду). З іншого боку, сучасність, заражена вірусом економізму, який прагне до абсолюту в дійсності, а це *не дозволяє* вже говорити, що саме *соціальність* виконує функцію *інтегратора* людського суспільства.

Сам факт спрямованості-залученості метафізики для радикального «прочитання соціальності» вельми показовий для нашого дослідження в тому сенсі, що тут-то і починає *усвідомлюватися* необхідність розуміння *не просто багатства*, а саме *добра, добротного буття для людини*, що співвідноситься насамперед з її саморозвитком і самореалізацією саме як людини. У саморозвитку і самореалізації людини головне – *не зовнішнє*, наскільки б воно привабливо не виглядало і барвисто не описувалося, а *внутрішнє*, духовно-моральнісне, ціннісне, вічне, бо сама людина (чоловік) відрізняється від усього живого-тваринного саме тим, що її особистість, лице звернене до *вічного*. Цю спрямованість вельми дохідливо, але і глибоко висловив М. О. Бердяєв: «Особистість людська *шукає для себе святині*, вона *жадає вільно підпорядкувати себе*, щоб знову знайти себе. Повторюється та парадоксальна істина, що людина себе прилучає і також себе стверджує, якщо *вона підпорядковує себе вищому надлюдському началу і знаходить надлюдську святиню як зміст свого життя*, і, навпаки, людина себе втрачає, якщо вона себе звільняє від вищого надлюдського вмісту і нічого в собі не знаходить, крім свого замкнутого людського маленького світу» [8, с. 539] (виділено нами – О.З.).

Межа господарського ареалу особистості цілковито не визначається лише загальноприродними (фізичними) полями, які випромінює матеріальне тіло людини. Тут набагато значимішим є те, що духовно-

ідеальні мислеформи передаються іншим особистостям через енергії духовного світу як господарські ідеї, образи, схеми, знання. У них втілюється певний ідеальний ключ для «розмикання» господарської реальності, яка формується на основі первинної онтологічної реальності, а потім уже об'єктивується у феноменальному світі.

Тому цей ареал проявляється, перш за все, як *внутрішня філософія-культура господарюючого*, як духовно-якісна розмірність особистості, що проявляється потім вже і в її соціальних взаємодіях з іншими людьми. У цьому плані, мабуть, дещо умовно, для більш чіткого прояснення розуміння, можна говорити, що господарський ареал особистості «охоплює» сферу безпосередньої господарської взаємодії людини в динаміці особистісного саморозвитку і самореалізації, а господарський хронотоп являє собою більш широку просторово-часову сферу господарювання. Ядром хронотопу тут виступає господарський ареал особистості як ініціативного суб'єкта, що додає насамперед енергетично-інформаційний, свідомий імпульс для реалізації благосного господарювання.

При цьому «реалізація» ареалу особистості «поєднує» духовний і природний світ, відкриває можливість їх взаємоперетікання (по типу стрічки Мебіуса), за допомогою чого проявляється в дійсності подовження простору-часу, яке є не тільки фізичною характеристикою реальності, але і набуває як би *третьій вимір – особистісний*, де *простір-час олюднюється*, стає третьою основоположною координатою. Оскільки господарський ареал особистості «випромінює» віднайдені господарські смисли творення реальності, то їх реалізація через сумісно-розділену діяльність породжує *дух спільної творчості*, який запліднений *особистісними духовно-моральнісними цінностями*.

Тому на цьому рівні господарювання ми вже «піднімаємося» на більш всеосяжний рівень, який дозволяє говорити і аналізувати *господарський хронотоп*, одна із головних характеристик якого є *полісуб'єктність* соціального буття. Тут знову слід ще раз наголосити, що люди в діяльності підтверджують акти творення і відтворення умов свого буттєвого, онтологічного, об'єктного значення, а тому важливо зрозуміти, що люди є «ядерними» силами соціального буття і «ядерними» формами соціальної онтології» [4, с. 176]. У цьому статусі люди діють як суб'єкти творення історії через свої зв'язки та взаємодії. При цьому

спрямованість на творення справжнього багатства витікає з цінностей і мотивів внутрішнього духовного світу особистості.

У цьому сенсі доцільно виокремити певні функції господарського хронотопу. До них, на наш погляд, слід віднести інтеграційну, диференційну, регулятивну, життєрятівну функції, а також функцію спадковості господарських стратегій.

Інтеграційна функція господарського хронотопу полягає у взаємодії розрізнених господарських ареалів особистостей задля розробки і реалізації господарських перетворень, що охоплюють значні сукупності людей, які мешкають у спільному просторово-часовому плинні життя.

Диференційна функція господарського хронотопу проявляється в тому, що у спільному просторово-часовому плинні життя відбуваються процеси різноманітних спеціалізацій, які забезпечують через різні форми і способи діяльності єдиний вектор господарського розвитку, а також стимулюють певні імпульси у біфуркаційних точках такого розвитку.

Регулятивна функція господарського хронотопу повинна сприяти встановленню таких відносин між особистістю і суспільством, коли особистість є головною метою і цінністю господарювання в суспільстві, а також вона стає базовим свободо-відповідальним суб'єктом господарської життєдіяльності, який реалізовує загальний суспільний розвиток.

Життєрятівна функція господарського хронотопу зводиться до створення умов для забезпечення життя і коеволюційного розвитку спільноsvіту, де людина, суспільство і Природа не лише не завдають шкоди одне одному, але й пріоритетно вимагають висхідно «запліднювати» духовно-моральнісними цінностями і мотивами увесь процес господарствотворення.

Функція спадковості стратегій розвитку господарського хронотопу повинна забезпечувати еволюційний процес розширеного відтворення сценаріїв продуктивного господарського розвитку, коли уряди країни, що мають певну часову каденцію функціонування, повинні творчо наслідувати існуючу господарську стратегію національного розвитку без різких змін і стрибків від національно-культурних традицій та менталітету народу.

Висновки. Перші дослідження господарського хронотопу неодмінно викликають необхідність пошуку його смислового ядра, яке

задає специфіку і загальну спрямованість господарських трансформацій. Розрізнення господарського хронотопу і господарського ареалу особистості дозволяє не лише поглиблювати розуміння змісту, ролі та суспільного значення ринкових реформ, які насправді обернулися деформами національного економічного занепаду, а й задавати ціннісно раціональний формат розробки національної стратегії виходу з сучасної кризи та визначити головний вектор благосного господарського відродження українського суспільства. Для продуктивних розмислових пошуків такого формату, як нам уявляється, першочергову увагу необхідно звернути на виявлення того глибинного джерела господарської творчості, яке є концентрованим кодом-цінністю розгортання господарства як цілісної сфери життєдіяльності людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Задорожна О. Г. Постнекласичні методологічні засади дослідження сучасного господарства. – Харків: «Точка», 2017. – 452 с.
2. Задорожний Г. В., Задорожная О. Г. Человекомерная экономическая наука: проблемы методологии. – Харьков: ВННОО имени В. И. Вернадского, 2015. – 416 с.
3. Задорожний Г. В., Задорожная О. Г. Человечное мирохозяйственное видение (Очерки новой личностной методологии). – Харьков: Точка, 2017. – 261 с.
4. Кемеров В. Е. Общество, социальность, полисубъектность. – М.: Академический Проект; Фонд «Мир», 2012. – 252 с.
5. Задорожна О. Г. Визначення критеріїв господарського хронотопу в форматі людино мірної економічної науки (методологічний аспект) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. «Економічна», Вип. 90. – Харків, 2016 – С. 25-34.
6. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник. – М.: Прогресс, 1990. – 369 с.
7. Дорохов Ю. Ю. Раздел IV. Введение в философию // Ахназаров Э. Б. Контуры эволюции. – СПб.: «Недра», 2002. – С. 371-422.
8. Бердяев Н. А. Смысл творчества: Опыт оправдания человека. – М.: АСТ: Астрель, 2011. – 668 с.